

6. Мельник Л.Ю. Економічна теорія на межі тисячоліть : навч. посібник / Л.Ю. Мельник, П.М. Макаренко, І.Г. Кириленко. – К. : ІАЕ УААН, 2003. – 748 с.
7. Саблук П.Т. Становлення аграрної політики в Україні / П.Т. Саблук // Економіка АПК. – 2006. – № 1. – С. 3–7.
8. Фінансовий менеджмент : підручник / Кер. кол. авт. і наук. ред. А.М. Поддєрьогін. – К. : КНЕУ, 2005. – 536 с.
9. Чепурко В.В. Экономический риск производства: теория, методы оценки, управление / В.В. Чепурко. – Симферополь: Таврия, 2000. – 308 с.

УДК 336.22

Кізима А.Я.,
к.е.н., доцент кафедри податків і фіскальної політики
Тернопільський національний економічний університет

ЕВОЛЮЦІЯ ПОГЛЯДІВ НА ПОНЯТТЯ «ПОДАТКОВИЙ МЕНЕДЖМЕНТ»

Постановка проблеми. Для досягнення радикальних змін у суспільстві й реальних економічних перетворень необхідна адекватна їм система управління, яка змогла б на базі ринкових відносин та нових морально-етичних позицій забезпечити ефективність діяльності як підприємницьких, так і державних структур. Така система управління не виникне спонтанно, сама собою, як результат прагнення до змін в економічній системі. Її створення є окремою проблемою, що потребує особливого аналізу та комплексного підходу до її розв'язання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У численних публікаціях таких авторів, як Ю. Іванов, Г. Ісаншина, М. Карп, А. Крисоватий, Я.Литвиненко, Т. Рева, М. Скворцов, А. Соколовська, О.Тимченко, Т.Юткіна та інших тема вдосконалення управлінських процесів у податковій сфері розглянута через призму нового поняття «податковий менеджмент».

Поняття податкового менеджменту вчені досліджують як термін, що вже є у практиці діяльності державних органів управління податковими відносинами та господарюючих суб'єктів. Проте необхідно визначити, наскільки він відповідає суті тих глибинних процесів, що відбуваються у податковій сфері, і чи доцільно ним замінювати поняття «управління», традиційне для української термінології. Крім того, виникає питання стосовно доцільності застосування терміну «менеджмент» на макрорівні.

Постановка завдання. Метою дослідження є з'ясування сутності податкового менеджменту та доцільності застосування даного поняття щодо управлінських процесів на макроекономічному рівні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основою кожної галузі знань є її чіткий однозначний понятійний апарат, тобто система термінів із абсолютно однозначним тлумаченням окремих ключових слів або доречне їх вживання у відповідних контекстах.

Становлення національної школи податкового менеджменту в Україні потребує належного відпрацювання й узгодження семантичного змісту основних понять і допустимості їх використання для різноманітних мовних конструкцій. При цьому слід зважати на те, що теорія управління виникла і протягом ХХ ст. формувалася за кордоном.

В Україні з об'єктивних та суб'єктивних обставин у період активного розвитку управлінської думки, тобто з початку 1970-х років і по даний час доводиться широко користуватися напрацюваннями і здобутками науковців західних країн. Переклад літературних джерел потребує від перекладачів і редакторів поряд із досконалим володінням іноземними й українською мовами глибокого професійного розуміння управлінських явищ, їх адекватної абстракції і всебічного теоретичного осмислення. Тут доводиться зважати на те, що значного поширення набув подвійний переклад із мов західних країн, спочатку російською, а потім з російської на українську. Випадки термінологічної плутанини в теоретичних знаннях призводять до плутанини в думках, що породжує плутанину і в практичній діяльності. Розбіжності у тлумаченні понять «менеджмент» і «управління», або їх ототожнення спонукають конкретизувати й поглибити зміст та опрацювати критерії розмежування цих управлінських категорій.

Термін «менеджмент» в Україні почали використовувати на початку 1990-х років, що було зумовлено розпадом командно-адміністративної системи і початком інтеграції країни у світовий економічний простір. Поряд із ним застосовується термін «управління». Чи ідентичні ці поняття? З'ясування цього питання зумовлене частою підміною одного поняття іншим. Тим часом між цими термінами є суттєва відмінність, тому їх не можна ототожнювати.

Менеджмент як вид професійної діяльності став об'єктом дослідження на початку ХХ ст. у США,

після виходу книги Ф. Тейлора «Принципи наукового управління» (1911р.). Автора, американського інженера-механіка вважають засновником школи наукового управління і часто називають батьком наукових методів управління, а його книга є початком визнання менеджменту наукою і самостійною сферою дослідження. Менеджмент виник у США в період активного формування ринкової економіки, коли розвиток виробництва на межі XIX-XX ст. змусив керівників приділити особливу увагу розробленню наукових і раціональних принципів управління людьми, обладнаннями, матеріалами та фінансами.

Управління – це цілеспрямована дія на об'єкт із метою змінити його стан або поведінку у зв'язку зі зміною оставин. Управляти можна технічними системами, комп'ютерними мережами, людьми і т. ін. Менеджмент є різновидом управління, що стосується тільки управління людьми [1, с. 9-10]. Такої думки дотримуються й інші вчені, які відзначають, що «менеджмент – це та частина сфери управління, яку здійснюють на гранично можливому високому рівні якості професійно підготовлених кадрів менеджерів у соціальних і змішаних динамічних системах» [2, с. 32]. Теза про те, що «поняття «менеджмент» не можна ототожнювати з категорією «управління», яка є місткішою, оскільки охоплює процеси управління на макрорівні (суспільства, всієї економічної системи) і на мікрорівні (окремої організації, в т.ч. підприємства, установи)» трапляється й у інших джерелах [3].

Складність сприйняття обох понять викликана ще й великою різноманітністю визначень. В одному з джерел вказано, що є близько трьохсот високонаукових визначень управління [4, с. 12], менеджменту – понад п'ятдесят [1, с. 10]. Крім того, побутує точка зору, згідно з якою менеджмент, управління – це практично гра в дефініції. Їх часто вживають як синоніми. В англійських країнах слово «менеджмент» вживають дуже вільно й у різних значеннях.

Термін «менеджмент» винятково важкий для розуміння. По-перше, він має специфічно американське походження і навряд чи може бути точно перекладений якоюсь іншою мовою. Менеджмент означає як функцію, так і людей, котрі її виконують; він вказує на соціальне або посадове становище й одночасно означає навчальну дисципліну і галузь наукових досліджень [5, с. 42]. Слово «менеджер» не має точного відповідника у німецькій, французькій, іспанській, італійській, російській мовах, а використовувати в цьому значенні слова так само неточні, як і слово «менеджер» в англійській мові у США [6, с. 23].

У більшості визначень менеджмент розглядають як одну з форм управління, а саме – управління соціально-економічними процесами за допомогою і в рамках підприємницької корпорації або акціонерної компанії. Прийнято вважати, що термін «менеджмент» стосується тільки тих організацій, які діють із метою отримання прибутку (підприємницького доходу). Предметом науки менеджменту визначено стосунки між людьми, управлінську діяльність та організаційно-економічний механізм її здійснення на рівні головної ланки економіки – підприємства [5, с. 24]. Схожої точки зору, а саме, що менеджмент можна розглядати тільки на мікрорівні (підприємство, організація) дотримуються й інші вчені [1; 5; 7].

Виникає питання щодо можливості застосування терміну «менеджмент» на макрорівні, й зокрема щодо сфери оподаткування. Для цього доцільно розглянути інші визначення менеджменту, наголосивши на тому, що всі вони базовані на тезі про людину як головну дійову особу менеджменту. Менеджмент асоціюється і з системою управління, яку формують певні елементи, відносини, зв'язки між якими структурізовано й упорядковано. Він постає і як організація спільної праці співробітників, колективу для досягнення поставленої мети найраціональнішим шляхом. Менеджментом також вважають керівництво, яке скеровує діяльність організації, представляє її у зовнішньому середовищі. Часто під менеджментом розуміють і мистецтво управління – діяльність керівника, яка залежить від його особистих якостей організатора, адміністратора, лідера. Менеджмент є також системою наукових знань, теоретичною базою практики управління, яка має свій об'єкт і предмет вивчення, проблеми, методи та підходи до їх вирішення, забезпечує потреби вдосконалення практики управління. У спрощеному розумінні менеджмент – це вміння досягати поставленої мети, використовуючи працю, інтелект, мотиви поведінки інших людей [6, с. 23-25]. У Оксфордському словнику англійської мови подано наступні тлумачення менеджменту:

1. Це спосіб і манера спілкування з людьми (працівниками);
2. Це влада та мистецтво керівництва;
3. Це вміння й адміністративні навички організовувати ефективну роботу апарату (служб працівників);
4. Це органи управління, адміністративні одиниці, служби і підрозділи.

Вважаємо, що основні положення вищенаведених визначень можна використати при обґрунтуванні можливості застосування терміну «менеджмент» на макрорівні.

Ми також дотримуємося думки, що основні функції менеджменту, а це – визначення цілей, планування, рішення, організування, оперативне регулювання, мотивування, контролювання характерні й для податкового менеджменту на державному рівні.

Крім того, якщо дотримуватися точки зору, що термін «менеджмент» недоцільно застосовувати до державного менеджменту, зокрема податкового, то виникає питання щодо термінів «адміністративний», «екологічний» менеджмент. Наприклад, в адміністративному менеджменті

основою є дослідження управлінських процесів в органах державної влади і його відмінні риси – жорстка ієрархія, чітке розмежування посадових обов'язків і т. д. На наш погляд, наведене характерне і для державного податкового менеджменту.

Можна погодитися з твердженнями авторів підручника «Бюджетний менеджмент», які відзначали, що вже у його назві є пізнавальна інтрига, тим більше заплутана через незвичайну етимологію ключових термінів «бюджет» і «менеджмент» та їх поєднання в одному словосполученні [8, с. 15]. Далі автори наголосили на тому, що генеральний менеджмент формує загальні знання з організації та методів управління, що стосуються будь-якого об'єкта чи системи, у т. ч. бюджету. Водночас кожна система чи об'єкт мають свої специфічні характеристики й особливості, вивчення яких потребує особливих підходів і методів, деталізації загальних вимог та положень, що й зумовило виокремлення галузевих напрямків менеджменту. Одним із них і є бюджетний менеджмент.

Вважаємо, що це положення сповна можна використати при обґрунтуванні доцільності виокремлення такого важливого галузевого напрямку як державний податковий менеджмент. Крім того, взаємообумовлені й взаємозв'язані сучасні прийоми, форми і методи бюджетного менеджменту, що поєднують у собі планування й прогнозування, контроль та порівняння фактичних результатів із запланованими, оцінку альтернативних методів досягнення бажаних результатів [8, с. 21-22], співзвучні з такими складовими державного податкового менеджменту, як податкове прогнозування і планування, регулювання та контроль.

Таким чином, термін «податковий менеджмент» є загальноприйнятий в економічній літературі. Думки вчених розділилися тільки стосовно того, до якого рівня (макро чи мікро) діяльності держави його доцільно застосовувати.

Висновки з даного дослідження. Узагальнення вищенаведених поглядів закордонних та вітчизняних вчених щодо визначення поняття «податковий менеджмент» та проблеми його функціонування у ринкових умовах господарювання, а також врахування власної точки зору з цього приводу дає змогу зробити ряд висновків щодо податкового менеджменту, котрий доцільно розглядати у таких аспектах:

- як процес управління ресурсами і людьми, що поєднує визначення мети, планування, організацію, лідерство та контроль, котрі спрямовують на досягнення кінцевої мети;
- як вид діяльності, спрямованої на координацію зусиль людей, із використанням їх праці, інтелекту, врахуванням мотивів поведінки для досягнення поставленої мети;
- як певну верству, соціальний прошарок людей, котрі фахово займаються управлінською діяльністю і зосередженні в органах й апараті управління податковими відносинами;
- мистецтво управління;
- як систему взаємообумовлених і взаємозв'язаних прийомів, форм і методів, що відповідають вимогам ринкової економіки;
- галузь науки, теорію, суму знань про управління податками, нагромаджених за історію розвитку податкової системи, що подають у формі концепцій, підходів, принципів, методів і засобів;
- як форму підприємництва (стосується корпоративного і персонального податкового менеджменту).

Література

1. Кузьмін О.Є. Основи менеджменту: Підручник / О.Є. Кузьмін, О.Г. Мельник. – К. : Академвидав, 2003. – 416 с.
2. Чорний Г. М. Діалектика понять управління та менеджмент в аграрній економіці / Г.М. Чорний, І.К. Шевцов, А.І. Соловйов. – Економіка АПК. – № 7. – 2003. – С. 29-32.
3. Економічна енциклопедія: У трьох томах / Редкол.: С. В. Мочерний (відп. ред.) та інш. – К. : Видавничий центр «Академія», 2001. – Т.2. – 848 с.
4. Осовська Г. В. Основи менеджменту: Навч. посібник для студентів вищих навчальних закладів / Г.В. Осовська. – К. : Кондор, 2003. – 556 с.
5. Шегда А. В. Менеджмент: Підручник / А.В. Шегда. – К. : Знання, 2004. – 687 с.
6. Хміль Ф. І. Основи менеджменту: Підручник / Ф.І. Хміль. – К. : Академвидав, 2003. – 608 с.
7. Луцик А. І. Фіскальні та регулюючі засади державного податкового менеджменту: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : 08.00.08 – Гроші, фінанси і кредит / А.І. Луцик. – Тернопіль, 2006. – 20 с.
8. Бюджетний менеджмент : підручник / В. Федосов, В. Опарін, Л. Сафонова та ін.; [за заг.ред. В. Федосова]. – К. : КНЕУ, 2004. – 864 с.